

Söyleşi: İlkokul 1. 2. 3. Sınıflarda Verilecek Olan Din Eğitiminin Bireyler Üzerinde Psikolojik Etkisi

Doç. Dr. Burhanettin KAYA

Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi

1- Yorumlama ve değerlendirme yetenekleri henüz gelişmemiş çocuklara, değerler adı altında din eğitimi verilmesi, çocukların bilimsel düşünce yeteneğini nasıl etkiler?

Burada vurgulanan şey din eğitimi olmasa gerek. Din nedir?. Nasıl gelişir?. İnsanlar neden dine ihtiyaç duyar?. Neden inanır?. Dinler nasıl bir tarihsel evrim geçirmiştir?. Hayata nasıl bakar?. Ne ye ne kadar müdahale eder? Neden eder? Burada istenen bu soruların yanıtını veren bir eğitim olmasa gerek. Bunlar değil elbette. Burada ama İslam dininin sadece bir mezhebinin yorumunu, tartışılmadan henüz bilişsel yetileri tam olarak gelişmemiş ve bu tür soyutlamaları kavrayamayacak çocuklara benimsetilmesidir. Son 3-4 yıldır siyasi iktidar tüm üst temsilcileri ile dindar nesil yetiştirmek gibi belki de kamuoyu nezdinde uygun görülecek ifadelerle bu arzusunu hayata geçirme çabasındaydı. Şura kararları bu çabanın somutlaştırılmasına yönelik bir adım gibi görünmektedir.

İlkokul dönemi çocukların bilişsel yapısının ve ilgili süreçlerin henüz tam olarak gelişmediği, soyutlamanın olmadığı, somut düşüncenin egemen olduğu bir döneme denk düşer. Bu dönemde çocuk her şeyi somut olarak algılar. Mantıksal düşünce gelişmemiştir. Sezgisel düşünce egemendir. Dil, gelişmiş simgeler oluşmuş, kavramlar

gelişmeye başlamıştır ama bu kavramsal gelişme düzeyi son derece basittir. Soyutlama yapamazlar. Her insan için değişmez bir yaş aralığı tanımlanamasa da zihinsel gelişimde çok temel bir değişken soyutlayabilme becerisidir. Bu beceri ortalama olarak 12 yaş civarında oluşmaya başlar, bu 18 yaşa kadar sürer. 11-15 yaş arasında soyutlama becerisi bir gelişme sürecinde olduğu için örneğin suç davranışının değerlendirmesinde çocukların farik ve mümeyiz olup olmadıkları, diğer bir deyişle eyleminin sonucunu kavrayıp kavrayamadığı, neden sonuç bağlantısını kurup kuramadığı, eyleminin farkında olup olmadığı uzmanlarca değerlendirilir. Bu değerlendirmede çoğunlukla bu yetilerin gelişmediği görülür. 15 yaştan sonra bu soyutlama erişkine benzer biçimde gelişmiş olacaktır. Bu durumda, 7-11 yaşında olan bir çocuğun tanrı kavramını, ceza kavramını anlaması, benzeri ahlaki kavramları kavraması son derece güçtür.

Soyutlama becerisi gelişmeyen insan kendisi ve dış dünyadaki her kavrama canlı ve gerçek muamelesi yapacaktır. Ana babalarının anlattıkları masalların, masallardaki canavarların gerçekten yaşadıklarına inanacak, Noel babanın ya da dış perisinin gerçekten geleceğini düşüneceklerdir. Bu evredeki bir çocuğa ve tanrı kavramını öğrettiğinizde dinin, kurallarını ve değerlerini, karmaşık ritüellerini uygulattığınızda, onun somut bir canlı olduğuna, “göğün yedi kat üzerinde yaşadığına” ve günah işlediğinde

kendisini çarpacağına, cayır cayır yakacağına inanır. Bu yanma duygusu elini deşirdiği sobanın yakışı gibi, ateşin elini yakışı gibi gerçektir. Ritüeller onun itaatkâr, boyun eğici tepkisiz kılacak koşullanmalara neden olur. Bu şekilde yerleştirilmiş bir inancın sorgulanması, üzerine düşünülmesi de olanaksız olacaktır. Değişmez, değiştirilemez, üzerine tartışılmaz bir sabit inanişaya dönüşecektir. Oysa bilişsel gelişimini tamamlamış, nedensellik bağı kurabilen, tartışabilen, eleştirebilen, soyutlama becerisi gelişmiş bir çocuğa Tanrı ve din kavramını, kuralları, ritüelleri öğretilseniz her ikisinin de akılla değil inançla ilgili kavramlar ve soyutlamalar olduklarını öğrenecek, bu inancını varoluşunu besleyen, yaygın bir deyimle Allah ile kul arasında kalan bir konu olarak görecek, körü körüne saplanmayacak, bu inanma biçimi onda bir bağnazlık olarak gelişmeyecektir.

Çocukların dil, yürüme, yargılama, somut ve soyut kavramları öğrenmeleri belli gelişim dönemlerinde olmakla beraber çocuğun bireysel özelliklerine aldıkları uyaran ve eğitime göre farklılık gösterir. Çocukların 3-6 yaş arası dönemde oyun önemlidir. Başlangıçta simgesel oyunlar oynayan çocuk daha sonraları sosyal ve etkileşime dayalı oyunları kuralları da içerecek şekilde oynamaya başlar. Bu dönemde dil gelişimi artmış olup, dili şekillendiren ise düşüncedir. Bu dönemdeki çocuğun düşüncesi benmerkezdendir. Yani kendi düşüncesinden bakış açısından başka bir düşünce ya da bakış açısı olduğunun farkında değildir. Diğer olayları kendi bakış açısıyla düşündüğü gibi başkasının da olayları kendi bakış açısıyla gördüğünü düşünür. Yine bu dönemde çocuk geçmişini ya da geleceği aynı anda düşünmeyi başaramaz. Yine çocuk 8 yaşlarına kadar olaylar ve kavramlar arasındaki neden sonuç ilişkisini kavrayamaz. İki olayı bir araya getiren nedenlerin ne olduğunu bilemez. Bu dönemde çocuğun olayları ya da nesnelere bir araya getirerek kavrayabilmesi için nesnelere somut olması, gözünün önünde olması gerekir. Bunları zihninde bir araya getirerek aralarındaki farkları ya da benzerlikleri ile ilgili ilişkiyi kuramaz. Yine bu dönemde çocuk bütün içindeki parçaları, ya da parçaları bir araya getirerek parça bütün ilişkisi kuramaz. 7-11 yaşlarındaki çocuk henüz somut düşünme döneminindedir. Bu dönemde somut nesnelere bağlı kalarak varsayımlar üzerinden düşünme yeteneği gelişmemiştir. Bu yaştan sonra ise soyut kavramlar üzerinden düşünmeye başlayacaktır. Neden sonuç ilişkisi kavramaya, ahlak, gerçek, adalet ve dini kavramları anlamaya başlayacaktır. Gelişimsel olarak bu basamaklardan geçerek zihinsel gelişim süreci tamamlanmakla birlikte bu gelişimin tamamlanması bazı koşullara bağlıdır. Çocuğun benzer basamaklardan geçerek soyut kavramları kullanabilecek olgunluğa erişimi için, normal sağlıklı bir gelişim, bu gelişimsel süreçte belli olgunluğa ulaşması gereklidir. Aynı zamanda çevresel

uyaranların uygun ve çocuğun ihtiyacını karşılayacak düzeyde olması, uygun ebeveyn etkileşimi ve yaşam deneyimleri önemlidir.

Çocukların kullandığı kelimelerin onların zihinsel temsillerini açığa vurduğu düşünülür. Her ne kadar kelime öğrenme ile bu kelimelerin kavramalarının gelişiminin birbiriyle ilişkili olduğu belirtilse de soyut kavramların anlaşılması için çocuğun yukarıda tanımlanan basamakları sağlıklı bir şekilde tamamlaması önemli ve gerekli görünmektedir. Yani daha erken dönemde çocuğun henüz gelişimsel olarak hazır olmadığı, anlayamayacağı kavramların çocuğa öğretilmesi söz konusu olduğunda çocuk bunları anlayamayacaktır. Anlayamamaktan da öte bu kavramları henüz soyut düşünce dönemine girmediğinden, anlamları ile ilgili zihinsel kapasitesine göre hayali yaşıntılar ve düşüncelerle tamamlamaya çalışacak ve bu kavramlar çocuğun zihninde erişkinler tarafından öngörülemez bir şekilde yer almaya başlayacaktır. Bu hayali yaşıntılar zaman zaman çocuk için korkutucu, ürkütücü, kaygı verici ve kafa karıştırıcı boyutlara ulaşabilecek ve çocuğun normal gelişimini etkileyebilecek olumsuz sonuçlara neden olabilecektir. Özellikle din ya da başka soyut kavramlar üzerinden çocuğun henüz hazır olmadığı bilgiler, ya da korkutular ve cezalandırmalar çocuğun zihninde anlayamadığı kavramları, çocuk kendisi gerçek dışı-hayali olarak tamamlanması nedeniyle daha sorunlu, korkulu, kaygılı bir düşünce içeriğinin oluşmasına neden olacaktır.

Çocukların doğruyu yanlıştan ayırt etmeleri, kuralları öğrenmeleri iki yaşındın sonra gelişmeye başlasa da, ailenin değerlerini, doğruyu yanlışla özellikle üç-altı yaşlarında taklit, model alma şeklinde gelişimsel süreçlerde aileden öğrenecekler ve kendilerine göre özümseyerek kendilerine özgü bir biçimde geliştireceklerdir. Bu dönemde çocuk ahlaki kavram olarak öğrenmek yerine model alarak bu değerleri içselleştirerek öğrenecektir. Çocuklara bu dönemde konacak bilimsel derslerde öğretilmeye çalışılacak ahlaki kavramları yine gelişimsel düzeyleri, düşünce gelişimi göz önüne alındığında anlamaları beklenmemelidir. Bu kavramlar öğretildiğinde verilecek bilgiler yine çocuğun soyut kavramları öğrenme düzeyleri yeterli olmadığından gerçeğe uygun değerlendirmeden ziyade kendi düşünce sistemlerine göre değerlendirilecek, anlamadıkları kısımlar kendi zihinsel kapasitelerine göre hayali ya da gerçekte olmayan şekilde tamamlanacaktır. Bu da çocuğun yaşına uygun olmayan korku, kaygı ya da hayali düşüncelerle baş başa kalmasına neden olacaktır.

Çocuklarda yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında hem ölüm kavramı hem dinle ilgili kavramlar soyut olduğundan, yaklaşık 11 yaştan sonra erişkin düzeyde gelişmeye başlayacağı görülmektedir. Bu nedenle bu

kavramları içeren eğitimlerin bu yaşta başlatılması çocuğun gelişimine uygun yaş dönemi olacaktır. Yaş ya da ölümle ilgili çalışmalar, çocuklarda ölüm kavramı ile yaş arasında bir ilişki olduğunu ve yaşla birlikte ölüm kavramı geliştikçe ölümden korkma ve kaygı düzeyinde azalma olduğunu ortaya koymuştur. Bu bilgiler bize din, ölüm, ahlak gibi kavramların çocuklara doğru zamanda öğretilmesi gerektiğini, doğru zamanda öğretildiğinde bu kavramları anlamalarının mümkün olduğunu ve bu kavramlar yüzünden yaşayacakları kaygı, korkunun ve kafa karışıklığının önüne geçilebileceğini göstermektedirler.

Her ne kadar çocuklarda soyut kavramlar belli yaşlarda gelişmesine rağmen, gelişim düz bir çizgi gibi gitmediğinden bu çocuklara göre değişkenlik de gösterebilir. Yine gençlik dönemi özellikleri olan merak, canlılık, dürtüsellik, değişime yatkınlık, duygu yoğunluğu, çocukluk dönemi özellikleri ile gençlik dönemi özellikleri arasında gidip gelme, ebeveynlerden ayrılaşma, arkadaş ilişkilerine verilen değer, kimlik geliştirme özellikleri göz önüne alındığında, bu dönem de bile (soyut kavramların geliştiği) din dersinin zorunlu verilmesi, gencin yukarıda sayılan özellikleri ile kendi seçimini yapabilmesi, bununla paralel kimlik geliştirmesini engeller. Çocuklar, çocukluk ve gençlik döneminde ailelerinden ve çevreden edindikleri değerleri, bilgileri kendileri benliklerinde değerlendirerek kendisine özgü yeni değerler, özellikler geliştirirler. Bu dönemde dışarıdan dayatma şeklinde verilen bilgileri gençler, yukarıda sayılan dönem özelliklerinden dolayı almaya uygun değildirler. Din ya da ahlakla ilgili dersleri için seçim yapma, bu yaptıkları seçime paralel olarak eğitim görme gençlerin gelişim özelliklerine daha uygun bir eğitim modeli olacaktır. Yine seçmeli ders şeklinde verilecek bir eğitim modeli ile gençlerin farklı dine ait yaptıklarını tanıma, kabul etme, değer verme, bu farklı dindeki öğrencilerin ötekileştirilmesi ve etiketlenmesinin de önüne geçilebilecektir.

2- 'Ahiret'i esas alan bir eğitim anlayışı, bu günün dünyasını kuracak bireyleri, bilimi esas alan bireyler karşısında nasıl etkiler? Zayıf düşürmez mi?

"Öteki dünya"nın soyutlama becerisi gelişmemiş bir çocuktaki algısı erişkinden çok farklıdır. Bir çocuk şunu sorabilir. "Baba öteki dünya nerede? Mars'ta mı? Oraya nasıl gidilecek? Siz önce giderseniz ben sizi nasıl bulacağım? Kaybolur muyum? Bunlar ya da benzerlerini duyan ve ne diyeceğini bilemeyen bir sürü anne baba olmuştur eminim. Ayrıca öteki dünya inancı ve bu dünyanın öteki dünyayı hak etmek için yaşanması gerektiği, bunun yolunun tek tip inanış ve tek tip insan olmayı gerektirdiği anlayışı insanları edilgin kılacaktır. Zayıf olduğu kadar

zayıflar üzerinde tahakküm kuracak kadar saldırgan ve acımasız olmaya yol açabilir bunun yanında. Çünkü inanılan mutlak gerçek olansa bunun hayata geçmesi için her şey mubah diyebilir. Bu anlayış ne yazık ki yüz yıllardır dünyada birçok ülkede dinsel inancı ve kültürü bir siyaset aracı olarak kullanan her iktidarın kullandığı ve geliştirdiği bir anlayıştır. Bu yönde biçimlenmiş bireyler bilimsel düşünce karşısında yetersiz kalacak ama bunun farkında olmayacak, ötekileştirmeye daha uygun bir zihinsel zeminde duracaktır. Her şeyin sonunu baştan gören, her şeyin önceden bilindiğini ve hesaplandığını, bunun kader olduğunu düşünen bir zihin yenilikleri etkin biçimde araçsallaştırırsa da yeniliklere açık olmayacak, yeni, eleştirel olanın, hayatı değiştireme ve ileri götürme potansiyeli olanı ötekileştirecek ve onun yaşam bulmasına engel olacaktır.

Öteki dünyanın cennet olarak öğretildiği ve cennetin güzel bir yer olarak tanımlandığı çocuk, kayıp sonrası yakınının yanına ölümle gidileceğini de öğrendiğinden, erken yaşlarda kayıptan sonra, ölüm kavramı ve ölen birinin geri dönmeyeceğine ilişkin kavram henüz gelişmemiş olduğundan kaybedilen kişiyi özleme, onun yanında olma isteği ile çok tehlikeli olan intihar girişimine kalkışabilir ve bu girişimler ölümle sonlanabilir. Bunu da akılda tutmak gerekir.

3- Cezalandırma, korku, bilinmezlik gibi dine özgü kavramların erken yaşlarda ön plana çıkarılması çocuğun bilişsel gelişimi açısından yaratacağı sonuçlar neler olabilir?

Erken dönem yaşantılarda korku önemli bir yer tutar. Belli gelişim evrelerinde yaşanan doğal korkular vardır. Bileği işleme becerisi, yani bilişsel gelişim sağlıklı biçimde devam ederse bu korkunun nedenselliğini kavrayan birey korkularını yenerek dünyayı doğayı keşfedecek, hayatı değiştirecek bir birey olma potansiyeli kazanır. Ama yemediği, gücü karşısında boyun eğmekten, çaresiz kalmaktan başka seçeneğin ona sunulmadığını bir korkuyla biçimlenen birey sağlıklı bir soyutlama becerisi geliştiremeyecektir. Somut düşüncenin egemen olduğu dönemde korkunun somut olarak algılanması bireyi sürekli bir tehdit altında olduğu, dünyanın güvenilmez olduğu, hep bir güce sığınarak hayatta kalabileceği düşüncesini yaratır. Korku ve onu üreten nesne örseleyicidir. Korkuyu yenmenin yolu korkulanla özdeşleşmeye doğru götürür ve korkuyu yenmek isteyen birey büyüdükçe bu korkuyu üreten dönüşecektir. Akıl yürütmede varılacak sonuç ise kapalı düşünce sisteminin en önemli kanıtı olan kadercilik, değişmezlik algısı ve muhafazakârlıktır.

4- Din üzerinden korku, cezalandırma ve günah kavramlarının henüz yorumlama ve değerlendirme yeteneği gelişmemiş çocuklarda, karar verme, bilimsel düşünme yetenekleri üzerine etkileri neler olabilir?

Sorgulama, hayata başka bir şekilde bakma, esnek olma, alternatif düşünceler ve bakış açıları geliştirme yeteneklerini geliştirmeyecek, beceri kazanmalarına olanak vermeyecektir. Zihni hep geriye dönük, aslında binlerce yıldır bilinen ama kendisini yeni öğrenme şansı yakaladığı, onun bilgi ve gücünün sınırlarını aşan bir "hakikat"ın sınırlarında kalacaktır. Yeni olana hem kapalı, hem dirençli kalacak, tehlikeli bir durum olarak algılayacaktır. Korkutularak erken çocukluk döneminde terbiye edilme-ye çalışılan çocuk ya gerçekten bu korkutular ve kısıtlamalar karşısında boyun eğecek, araştırmayan, sorgulamayan, daha çekingen kaygılı bir çocuk haline gelecek, ya da başkaldıran bu korkulara boyun eğmeyen kural tanımayan, uyum güçlükleri yaşayan bir çocuk haline dönüşebilecektir. Her iki halde de sağlık gelişim yolundan sapacak, çekingen ya da uyumsuz çocuk özelliklerinin gelişimi açısından daha riskli bir çocuk gelişimi söz konusu olacaktır. Bu çocuk aynı zamanda bilimsel düşünceyi sorgulayan, soru soran, kendini ve dünyayı değiştirme yeteneğinden de yoksun olarak ergenlik dönemini geçirme riskini taşıyacaktır. Oysa kuralları, değerleri yaşla birlikte öğrenen, korkutulmayan, cezalandırılmayan bir çocuk sorgulayan, girişimciliği gelişen sosyalleşebilen bir çocuk olma özelliğini kazanacaktır.

5- Din dersinin anaokulları ve ilkokullarda müfredata alınmak istenme sebeplerinden birinin çocuklara güzel ahlaki öğretmek olduğu söylenmektedir. Güzel ahlak öğretisi din eğitimi dışında nasıl öğretilmelidir ? Güzel ahlak kavramının öğretmenin din dersi dışında çocuklara öğretmesinin başka yolu var mıdır?

Ben buna katılmıyorum. Şuradaki kararlara baktığınızda ilkokul birinci sınıfa taşınan sadece din eğitimi değildir. Ayrıca Türk müziği, musikisi, dinsel müzik de, okul öncesi programa kadar indirilmektedir. Burada milli değerler ve kültürle okul öncesi programda karşılaştırılan bir çocuğun bu mistik müzik tınıları, şarkı sözleri, dil ve simgelerle buluşturulması yukarıda vurguladığım zihinsel alt yapıyı hazırlayan uygulamalar gibi görünmektedir. Bu dönemde sinir sisteminin henüz olgunlaşmadığı sesin, kokunun, tınının, gürültünün, rengin, beş duyu ile gelen her uyarının nöronal plastisiteyi etkilediği bir dönemdir ve bu uygulanan değişikliker tesadüf değildir.

Bir diğer değişiklik yurttaşlık bilgisi ve trafik bilgisi gibi birey olmayı, kişisel hak ve özgürlükleri öğrenmeyi, demokrasiyi, başkalarıyla birlikte bir mahalleyi, bir şehri, bir ülkeyi paylaşmayı, diğer bireylere saygı duymayı, birlikte yaşama duygusunu kavramayı öğreten dersler müfredattan, sadece ilkokulda değil, ortaokul ve lisede de çıkarılmaktadır. Birey olmak, ülkesini sevmek, yurttaş olma, temel hak ve özgürlüklerini bilmek dindar bir nesil için, böyle bir nesil ile egemenliğini süregelen kılmak isteyen için en büyük tehdit olarak görülmektedir. Liselerde felsefe grubu derslerinin kaldırılması, hem ahlak hem yurttaşlık hem de evrensel insanlık değerlerini öğrenmek için tek bir kapı, din; İslam dini ve onu tek tip bir Sünni yorumu bırakılmaktadır.

Ahlak gelişimi aile içi tutumlar, demokratik ilişkiler, evrensel değerleri içselleştiren bir aile içi ilişkiler ağı, ve ayrıca evrensel değerler eğitimi ile sağlanır. Din ahlak eğitiminin önemli bir parçasıdır. Ama tamamı değildir. Soyutlamanın geliştiği bir evrede verilen din eğitimi ahlak gelişiminde daha yararlı olacaktır.

6- Demokratik ve uygun din eğitimi sizce nasıl olmalıdır?

Bence 12 yaştan sonra verilen, sadece o ülkede egemen olan dini mezhebi değil, dinler tarihini, dinsel kültürü ve hayatı nasıl değiştirdiğini, hayatla nasıl değiştiğini, felsefi bir kategori olarak nasıl geliştiğini, insanın yaşamı anlamasının bir yolu, yolculuğu olarak nasıl bir tarihsel gelişim gösterdiğini de içeren, dinler arasında hoşgörü, eşitlikçilik, kendilerine özgü inanış, ibadet ve kurallarına saygı duyan, farklılıkları zenginlik sayan, onu insanı zenginleştiren bir öge olarak görüp öteki üzerinde baskı kurmayan, bir egemenlik aracına, iktidar silahına dönüştürmeyen içerikle gerçekleştirilmesi, zorunlu olmaktan çıkarılması, inanç sistemine göre hangi din eğitimi seçeceği konusun da serbest bırakılması gerekir. Bu dinsel eğitimin nasıl verildiği de önemlidir. Bir anlatı şeklinde, masalsi bir biçimde görsel öğelerle bezenerek, dua ve ritüelleri içermeyen, dinin ne olduğunu nasıl geliştiğini, farklı dinleri ve özelliklerini içeren, korkutucu öğeler barındırmayan, boyun eğici davranışları geliştirmeyeni, bireyin kendi dinsel inanışını özgürce seçebileceği, yaşayabileceği esneklikte verilmelidir. Yurtdışındaki örneklerde de ilkokul 3. sınıfa denk düşen dönemlerde verilse bile dinler tarihi anlatılmakta, kendi ait oldukları din ve diğer dinler resimli ve görsellerle kurgulanmış biçimde öyküsel bir anlatımla verilmekte, dualar ve ritüeller öğretilmemektedir. Çağdaş olmak, evrensel değerlere saygı duymak, tüm insanları Tanrı karşısında eşit saymak bunu gerektirir.